

УДК 539.219.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/31.213435>

Лілія КОЗЛОВА,
orcid.org/0000-0001-5459-0649
кандидат історичних наук,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Черкаської медичної академії
(Черкаси, Україна) lilikozylova1980@gmail.com

ВИРІВНЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується історичний досвід, пов'язаний із формуванням системи вирівнювання соціально-економічного становища сільських територій у країнах Європейського Союзу, зокрема, економічні відносини в сільському господарстві, які повинні йти паралельно і навіть випереджати глибокими фінансово-організаційними та технічними і технологічними змінами в забезпеченні сільськогосподарського виробництва справжніми науково-технічними проривами. Формування спільних засад політики сільськогосподарського розвитку в країнах ЄС, яке розпочалося ще у 70-ті рр. XX ст., коли пріоритетом Спільної аграрної політики ЄС (Common Agricultural Policy) (далі – САП ЄС) було визначено нарощування обсягів виробництва продовольства, вирівнювання ринкової економіки у регіонах. Упродовж досить тривалого проміжку часу країни Європейського Союзу орієнтувалися на цілі рівності в розробці регіональної політики, проте із середини 1970-х років поступово дедалі більше уваги почали приділяти економічній ефективності. Регіональна політика почала переорієнтовуватися з огляду на оптимізацію внеску регіональних ресурсів у забезпечення економічного зростання через розвиток конкуренції разом з зростанням ступеня відкритості економіки, створення міждержавних господарських утворень (на зразок транснаціональних компаній) виникла необхідність у зближенні підходів до розробки відповідної політики та уніфікації стандартів і інструментів її творення. Поступово аграрна політика була переорієнтована на підвищення ефективності ведення фермерської діяльності. Домінуючими стали питання продовольчої безпеки, охорони довкілля, підвищення соціальної спрямованості сільського господарства, значущість яких поклала початок утвердженню концепції багатофункціональності. Власне кажучи, багатофункціональність села зумовила зміщення акцентів у державній аграрній політиці, по-перше, сприяючи виділенню проблем розвитку села в окремий блок; по-друге, даючи змогу розглядати зазначені проблеми з огляду на інтереси людини, її потреби, прагнення до саморозвитку, поваги, суспільного визнання.

Ключові слова: організація сільського господарства в країнах ЄС, сільський розвиток, економічні відносини в сільському господарстві.

Liliya KOZLOVA,
orcid.org/0000-0001-5459-0649
Candidate of Historical Sciences,
Lecturer at the Department of Humanities
Cherkasy Medical Academy
(Cherkasy, Ukraine) lilikozylova1980@gmail.com

EQUALIZATION OF AGRICULTURAL TERRITORIES OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES: POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

The article examines the historical experience associated with the formation of a system of equalization of the socio-economic situation of rural territories in the European Union, economic relations in agriculture, which should go in parallel and even ahead with the help of extensive financial and organizational, technical, and technological changes in providing agricultural production with real scientific and technical breakthroughs. The formation of common principles of agricultural development policy in the EU countries, which began in the 70s of XX century, when the priority of the Common Agricultural Policy (hereinafter referred to as the CAP EU) was determined to increase the volume of food production and the alignment of the market economy in the regions.

For quite a long period of time, the European Union countries have focused on the goal of equality in regional policy development, but since the mid-1970s, they have gradually begun to pay more attention to economic efficiency. Regional policy began to shift considering the optimization of the contribution of regional resources for economic growth through the development of competition. As a result, with the rising degree of openness of the economy and the creation

of the interstate economic entities (e.g. multinational companies) there was a need for convergence of approaches to policy development and unification of standards and tools of its creation.

Gradually, the agricultural policy was reoriented to improve the efficiency of an activity such as farming. The issues of food security, environmental protection, and increasing the social orientation of agriculture became dominant, the significance of which initiated the approval of the concept of multifunctionality.

In fact, the multifunctionality of the village caused a shift in emphasis in the state agricultural policy. First of all, through contributing to the allocation of problems of rural development in a separate block, and secondly, by enabling the consideration of these problems from the perspective of a person, his/her needs, the desire for self-development, respect, and public recognition.

Key words: organization of agriculture in the EU countries, rural development, economic relations in agriculture.

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарських територій – відносно новий напрям досліджень у аграрній науці, який виник на основі розвитку проєктів західних науковців з урахуванням багаторічного досвіду аграрної науки. Значний досвід системного розвитку сільських територій накопичений у країнах Європи заслуговує на увагу і тому доцільно дослідити основні аспекти цієї діяльності саме в цих країнах

Аналіз досліджень. Дослідженню конкретних аспектів інтеграції аграрного сектора економіки в умовах його реформування, структурної перебудови та формування пріоритетів євроінтеграційного проаналізовано в роботах таких економістів, як О. Бородіна, В. Власов, Ю. Губеня, С. Дем'яненко, Т. Зінчук, С. Кваша, І. Кириленко, Д. Крисанов, О. Могильний, Т. Осташко, О. Попов, П. Саблук, О. Шубравська, Г. Черевко, В. Юрчишин. Серед зарубіжних дослідників варто згадати Т. Джонсона та інших. Отримані ними результати дозволяють сформулювати систему знань на євроінтеграційну перспективу вітчизняного аграрного сектора економіки

Метою дослідження є оцінка сучасних тенденцій розвитку і проблем сільських територій та порівняльний аналіз досвіду їх вирішення в економічно розвинених країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Попри актуальність питання, Україна знаходиться на початковому етапі формування адекватної державної політики сільського розвитку, яка б визнавала першочерговим завданням створення умов для розвитку сільського жителя. Тому, базуючись на європейському досвіді, необхідно робити кардинальні зміни державницьких механізмів та підходів до формування і реалізації політики сільського розвитку, що має людиноцентриське спрямування. Пошук та вибір ефективних шляхів, форм і методів розвитку аграрного сектора народного господарства – одне з невідкладних завдань, через вирішення якого лежить шлях до розв'язання цілого комплексу соціально-економічних проблем, особливо значення воно набрало сьогодні, коли перед нинішнім поколінням постало історичне

завдання надзвичайної ваги – створити надійні економічні підвалини української держави.

Різноманітні аспекти, пов'язані із забезпеченням належних соціально-економічних умов життя для тих громадян країн Євросоюзу, які проживають в сільській місцевості, становлять значний інтерес не лише для науковців, а і для самих широких кіл української громадськості. Надто актуального звучання ця проблема набрала сьогодні, коли Україна стала членом СОТ та здійснює ряд кроків, націлених на приєднання до Євроатлантичної спільноти.

Сільські території країн ЄС ідентифікувалися відповідно до статистичної номенклатури територіальних одиниць. На їхній базі визначалися регіони, де мало місце відставання в індустріальному розвитку з регресивними тенденціями та сільські території, що потребували фінансової підтримки. Розрізнялося три рівні регіонального розмежування. У Німеччині воно проводилося відповідно до нереальних земель, адміністративних округів і районів. Європейська комісія регулярно виявляла диспропорції у розвитку регіонів, застосовуючи такі критерії, як розмір обсягів ВВП з розрахунку на душу населення, рівень безробіття та продуктивність праці. Відповідно до них ухвалювалося рішення про надання регіону фінансової підтримки.

Аграрна політика ЄС передбачала низку заходів, спрямованих на розвиток сільських територій, сіл країн-членів і претендентів. Польща в процесі підготовки набула корисного досвіду зі створення системи місцевого самоврядування. Першим важливим кроком стало створення незалежного базового рівня територіального устрою країни (гміни) і наділення його реальною владою. Вона стала найбільшим надавачем послуг і головним партнером у вирішенні основних життєво необхідних питань для своїх громадян. Була проведена децентралізація адміністративно-територіальних одиниць (Нелеп, 2005: 56).

Державна підтримка сільського господарства, що діяла в Австрії після її вступу до ЄС, передбачала видатки на розвиток депресивних територій.

Водночас змінювалася її спрямованість. Якщо до вступу вона визначалася ступенем важкості ведення господарства, то після, крім підтримки селян у горах і депресивних районах, доплати одержували і ті, що не відчували виробничих труднощів.

Зміни галузевої структури економіки Іспанії, що відбувалася під дією директив ЄС, сприяли економічному зближенню регіонів. Водночас доля аграрного сектора як джерела формування їх ВВП постійно знижувалась. Причому найбільш енергійно ця тенденція розвивалася саме у відсталіх сільськогосподарських провінціях.

Сільські комуни Швеції мали великий досвід місцевого самоврядування. До їх повноважень входили питання сприяння розвитку окремих членів суспільства і турбота про них, планування, охорони навколишнього середовища, організації служб, цивільної оборони, водопостачання, каналізації, енергопостачання, дозвілля і культури. Вони несли основну частину видатків по організації роботи дитячих дошкільних установ (Смирнова, 2002 :40).

Сільські території Швеції організовували свою функціональність на глибокій історичній традиції місцевого самоврядування. Місцева влада самостійно і вільно обиралася громадою (Нелеп, 2005: 57).

Аби надати можливість ефективно виконувати самоврядні функції урядом Франції було започатковано процес укрупнення комун. З метою досягнення вищої ефективності надання послуг громадянам шляхом створення спільних організацій і підприємств охорони здоров'я, освітнього, соціального забезпечення з комунального, дорожнього, електричного та іншого господарства створювалися об'єднання комун (по 10–13 на департамент).

Тенденція переміщення центру у вирішенні природоохоронних завдань із загальнонаціонального до регіонального рівня стала характерною для більшості країн Західної Європи. Накопичений ними досвід підтверджував правильність такого рішення. Регіони зв'язані у загальну структуру національного законодавства, однак їм залишений цілий ряд завдань, за вирішення яких вони самі відповідальні, а держава може втручатися за крайньої необхідності в обмеженому обсязі.

Ідея європейської єдності, яка знайшла своє логічне оформлення у лозунгу «Європа – наш спільний дім», стала важливим складником у досягненні всебічної європейської інтеграції, подоланні відмінностей у розвитку та життєвому рівні різних регіонів усіх країн – членів ЄС (Луїна, 1994: 70).

З метою вирішення проблем, які перешкоджали економічному і соціальному об'єднанню Європи, а також виникали у процесі структурної трансформації національних економік органами Співтовариства визначено основні економічні і соціальні пріоритети, які сформовані у шести цілях розвитку. Цілі розвитку як об'єкти реалізації включали не тільки окремі території або зони, але й певні групи людей, які виділені за різними чітко обумовленими критеріями.

Вони були такими: «ціль 1 – відсталі регіони, де показники ВВП у розрахунку на 1 мешканця менш як 75% від середніх показників зі Співтовариства, або ж існують інші підстави для включення регіону до цієї зони; ціль 2 – зони промислового занепаду, де показники зайнятості у промисловості трудових ресурсів і рівень безробіття перевищують середні значення показників по Співтовариству, і в яких відбувається структурний занепад у сфері промисловості та зайнятості; ціль 3 – безробітні впродовж тривалого часу особи на території всього Співтовариства, непрацевлаштована молодь і працююче населення, перед яким виникла загроза бути виключеним з ринку праці; ціль 4 – працівники на території всього Європейського Союзу, професійному положенню яких загрожують зміни у промисловості та в інших системах виробництва; ціль 5а – працівники аграрного і риболовного секторів і підприємці, діяльність яких пов'язана з переробкою продукції, що виробляється у цих секторах на території Співтовариства; ціль 5б – вразливі аграрні зони з низьким рівнем економічного та соціального розвитку, які, крім того, відповідають наступним двом із трьох критеріїв: високий рівень зайнятості у сільському господарстві, низький рівень доходів від сільського господарства, низькі показники щільності населення або тенденція до зменшення чисельності сільського населення» (Макосієвич, 2006: 398).

У країнах Західної Європи залишався жорсткий державний контроль за обсягами спожитих матеріальних благ мешканцями сільських територій. Саме тут вироблялися групи товарів (надавалися меритористські блага), до яких ставлення споживачів було таким, що якби пропонувалися вони за ціною, що покривала б витрати, то вони або зовсім би не споживалися, або споживалися б у невеликій кількості. У Німеччині держава виділяла необхідні кошти, субсидії для того, щоб знизити ціну або в деяких випадках навіть звести її до нуля (Макогон, 2001: 69).

У країнах ЄС залишався дещо відмінним процес розподілу законодавчих компетенцій між адміністративно-територіальними суб'єктами.

У Німеччині Землі одержували виключне законодавче право з питань культури, освіти, науки, мистецтва, радіо, телебачення, поліції й охорони здоров'я. Громади й об'єднання общин у рамках фінансово-правових норм не мали самостійного рівня. Їм надавалося право регулювати під власну відповідальність всі справи місцевих співтовариств. Федерація встановлювала види і розміри податків, в тому числі і механізм формування доходів общин. Вони могли використовувати надходження від місцевих податків на споживання, користуватися набавкою до податку на придбання земельних ділянок, а також розпорядитися ресурсом від земельного і промислового податку» (Макосієвич, 2006: 401).

Громади Німеччини мали право на самоуправління, яким надавалася можливість врегулювання справ місцевих (локальних) співтовариств у рамках закону під власну відповідальність. Життя громад відбувалося за принципом наближення суспільних благ і послуг до громадян, зосередження їх у локальних рамках.

У сільських територіях країн ЄС існували різні можливості груп громадян участі в економіці, що базувалося на знаннях. Особливо різко це проявлялось у «нових» членах ЄС. Після вступу до ЄС у Польщі відбулося зростання частки громадян, які жили на межі крайньої бідності.

У домашніх господарствах із найнижчими доходами щомісячні затрати на одну особу в середньому в чотири рази менші, ніж у найбагатших. Можливості витрат домашніх господарств знайшли своє відображення у структурі їх затрат на окремі види благ.

Польща з вступом до ЄС пережила етап занепаду соціально-побутової сфери села. Певний регрес спостерігався у медичному обслуговуванні сільського населення, системі освіти. Вища і середня спеціальна освіта для сільської молоді стала менш доступною як у зв'язку із зниженням рівня навчання на селі, так і з введенням платної вищої освіти.

Соціальна сфера села країн ЄС перебувала у постійному розвитку. Водночас соціально-демографічна ситуація загалом з року в рік погіршувалася. Система державного медичного страхування, яка передбачала вільний вибір пацієнтом лікаря, влаштовувала 95% населення країни. Усі лікарні в країні – державні, медична допомога – безкоштовна.

Успіхи в сільському господарстві позитивно відображалися на добробуті селян. Одні з найвищих заробітків мали фермери Данії. Попри ненормований робочий час, датські селяни вважали, що

вільний час – це один з обов'язкових компонентів високої якості життя.

В ЄС постійно вівся пошук уніфікованої моделі системи соціального страхування і пенсійного забезпечення, оплати праці, охорони дитинства. Німеччина і Бельгія схилялись до позиції, яка полягала в тому, що система суспільства, орієнтована на збереження сім'ї, на відміну від шведської концепції повної самодостатності жінки, може бути економічно ефективнішою (Макосієвич, 2006: 409).

Рівень життя сільського населення ЄС залежав від економічного потенціалу держави. Він визначався за прийнятим у Співдружності набором показників: доступом до Інтернету; виділенням CO₂ в метричних тонах на душу населення; часткою освіти в суспільних витратах; фіксуванням пошкоджень і смертей внаслідок дорожньо-транспортних пригод. Відповідно до цих індикаторів Швеція мала високий життєвий рівень, за нею ішли Нідерланди. За даними Центрального банку статистики близько 700 тис. голландців мали прибутки нижче соціального мінімуму. З них третина це були громадяни старші 65 років. Прибутки 24 млн жителів Нідерландів знаходилися між мінімальним і модульним рівнем. Витрати на медичне обслуговування досягали 11% сімейного бюджету пересічного жителя, витрати на квартплату і комунальні послуги – 25%, транспорт і зв'язок – 11%, витрати на продовольство – 7%. Усе ж країна була однією з «дешевих» країн світу. Річне споживання основних продуктів харчування на душу населення становило: 85,2 кг м'яса, 14,5 кг риби, 14,2 кг сиру, 34 кг тваринного масла (Макогон, 2001: 67).

Суттєві соціальні труднощі мали місце у сільських територіях Португалії. Тривалість життя чоловіків залишалася найнижчою в ЄС. Зберігався високий рівень смертності сільського населення від хвороб системи кровообігу, злоякісних утворень і інфекційних захворювань. Найменше виділялося (320 євро) витрат на хворого з держбюджетів.

Важливим елементом нової системи охорони здоров'я у Польщі стали так звані каси опіки хворих. Це заклади, що функціонували на принципах самоврядування і репрезентували інтереси тих пацієнтів, котрі значилися за ними на підставі відповідних страхових платежів. Керівними органами таких кас були ради та управління. У виборах до керівних органів каси хворих могли висувати свої кандидатури особи, що мешкали на території, яка обслуговувалася певною касою, і були в ній застрахованими. Діяльністю каси керувало прав-

ління, яке самостійно вирішувало усі питання, пов'язані з її функціонуванням, за винятком тих, що належали до виключної компетенції ради. Директор каси був керівником і репрезентантом правління.

У країнах ЄС доступність сільських жителів до медичних послуг визначалася комплексом факторів, серед яких рівень медичної свідомості, розплід виплат по медичному страхуванню, реальна вартість лікувальних і санаторних послуг тощо. Підвищення життєвого рівня, підвищення інтересу до здоров'я, збільшення тривалості життя і старіння населення вели до збільшення витрат громадян на підтримання власного здоров'я і зовнішнього вигляду. Євроінтеграція справила стимулюючий вплив. Свобода пересування, удосконалення транспорту і зв'язку, введення єдиної валюти перетворили ЄС на єдиний ринок медичних, реабілітаційних і косметичних послуг, посилили на ньому конкуренцію. Важливу роль у функціонуванні цього ринку відіграло зближення національних систем обов'язкового медичного страхування.

Висновки. Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що в історичному контексті політика сільського розвитку країн ЄС була досить

гнучкою як стосовно інструментів впливу, так і стосовно її змісту та цільової спрямованості. Тип взаємодії держави із сільськими мешканцями, частково залученими до сільськогосподарського виробництва, змінювався залежно від ступеня технічного оснащення підприємств аграрної сфери, розвитку ринкової конкуренції та інфраструктури, стану довкілля і побутових умов проживання в сільській місцевості, демографічних тенденцій тощо. Щодо теоретичних висновків, доцільно додати, що із зростанням ступеня відкритості економік, взаємозв'язку між ними та створенням міждержавних господарських утворень (на зразок транснаціональних компаній) виникає необхідність у зближенні підходів до розробки відповідної політики та уніфікації стандартів і інструментів її творення. Саме тут поряд з традиційною продукцією вироблялися такі цінні нетоварні суспільні продукти, як біосередовище, кисень, чиста вода, біологічне розмаїття, ландшафти, людський і соціальний капітал, надавалися послуги та здійснювалася несільськогосподарська діяльність. Зокрема, йшлося про національні особливості поліпшення життєвих умов на селі, спеціального режиму їх функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нелеп В. М. Реформування адміністративно-територіального устрою і створення системи місцевого самоврядування в Польщі та Франції. *Економіка АПК*. 2005. № 11. С. 56–58.
2. Смирнова А. И. Деловая Швеция. Экономика и связи с Россией в 1999–2001 гг. Москва, 2002. 43 с.
3. Луніна Т. Теорія і практика бюджетного регулювання в ФРН. – Київ: Інститут державного управління і самоврядування при КМ України. 1994. 75 с.
4. Макошіевич М. Загроза бідності та місце домашніх господарств в інформаційному суспільстві і в економіці, що базується на знаннях – вибрані аспекти, що стосуються лише Польщі. *Разом в Європі: регіональні стратегії формування економічних знань в умовах євро інтеграції*. Ред.: Бакушевич І., Верпа. Тернопіль: ТІСІТ, 2006. 464 с.
5. Макогон Ю.В., Савина Г.Г. Европейский Союз. Страны Запада и Нидерланды в международном аспекте. Донецк-Гаага, 2001. 70 с.

REFERENCES

1. Nelep V.M. Reformuvannya administrativno-terytorial'noho ustroyu i stvorennya systemy mistsevoho samovryaduvannya v Pol'shchi ta Frantsiyi [Reforming the administrative-territorial system and creating a system of local self-government in Poland and France] *Economy APK*. 2005. Nr 11. pp. 56–58 [in Ukrainian].
2. Smyrnova A.Y. Delovaya Shvetsyya. Ékonomyyka y svyazy s Rossyyey v 1999-2001 hh. [Business Sweden Economic ties with Russia]. Moscow, 2002. 43 p. [in Russian].
3. Lunina T. Teoriya i praktyka byudzhethnoho rehulyuvannya v FRN. [Theory and practice of budget regulation in Germany] Kyiv : Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine. 1994. 75 p. [in Ukrainian].
4. Makosiyevych M. Zahroza bidnosti ta mistse domashnikh hospodarstv v informatsiynomu suspil'stvi i v ekonomitsi, shcho bazuyet'sya na znannyakh – vybrani aspekty, shcho stosuyut'sya lyshe Pol'shchi. Razom v Yevropi: rehional'ni stratehiyi formuvannya ekonomichnykh znan'v umovakh yevro intehratsiyi [The threat of poverty and the place of households in the information society and in the knowledge-based economy are selected aspects that apply only to Poland. Together in Europe: regional strategies for the formation of economic knowledge in the context of European integration] Ed. Bakushevich I., Verpa. Ternopil : TISIT, 2006. 464 p. [in Ukrainian].
5. Makohon YU.V., Savyna H.H. Evropeyskyy Soyuz. Strany Zapada y Nyderlandy v mezhdunarodnom aspekthe. [European Union. Western countries and the Netherlands in the international aspect]. Donetsk-Hague, 2001. 70 p. [in Russian].